

Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2017 / Vol. XXXVI / 3 / 39-58
Originalni naučni rad
UDK: 343.95
343.8

KARAKTERISTIKE OSUĐENIH NA KRATKE I DUGE KAZNE

Goran Jovanić*

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu

Vera Petrović*

Ana Savić*

Cilj rada je ustanovljavanje razlika u karakteristikama, koje se utvrđuju tokom opservacione faze izvršenja zatvorske kazne, osuđenih na kratke i dugovremene kazne zatvora. Distinkcija je učinjena s obzirom na primenjene instrumente procene osuđenih i na dužinu izrečene zatvorske kazne. Uzorak su činili osuđeni (ukupno 271), koji su bili na izvršenju zatvorske kazne u Okružnom zatvoru Užice (68), Kazneno-popravnom zavodu Padinska Skela (53) i Kazneno-popravnom zavodu Sremska Mitrovica (150). Poduzorak osuđenih na kratke kazne (do i tri godine zatvora) činili su osuđeni iz KPZ Padinska Skela i OZ Užice (ukupno 121), dok su poduzorak osuđenih na dugovremene kazne (preko tri godine zatvora) činili osuđeni iz KPZ Sremska Mitrovica. Podaci su dobijeni primenom Upitnika za procenu rizika za osuđene na kaznu zatvora do i tri godine, kao i Upitnikom za procenu rizika, kapaciteta i potreba za osuđene na kaznu zatvora preko tri godine. Reliabilnost primenjenih instrumenata procene pokazala se na prihvatljivoj nivou (Cronbach's $\alpha=0,713$). Rezultati istraživanja ukazuju na postojanje statistički značajnih razlika između osuđenih prema većem broju ispitivanih karakteristika.

KLJUČNE REČI: kazna / zatvor / dužina kazne / karakteristike osuđenih

* E-mail: goxi67@gmail.com

* E-mail: verapetrovic0101@gmail.com

* E-mail: savic.ana1992@gmail.com

UVOD

Tretman osuđenih u zatvoru zavisi od mnogih elemenata. Osim objektivnih faktora, u smislu elemenata osude za krivično delo, postojanja organizacionih, kadrovskih, arhitektonskih, finansijskih i smeštajnih uslova, uticaj ostvaruju i faktori koji se odnose na osuđene. Ti subjektivni faktori, prisutni su u različitim kombinacijama, kod svakog osuđenog. Kombinacija socijalno-demografskih i kriminološko-penoloških karakteristika, izražena u neponovljivosti i jedinstvenosti svakog osuđenog, čini složenijim posao u pravcu penitensijarne rehabilitacije. Ipak, postoje i neke zajedničke odrednice, prema kojima se penitensijarni tretman može usmeravati, s obzirom na sličnosti većeg broja osuđenih po nekom osnovu, odnosno prema potrebi za tretmanom.

Svakom od osuđenih, određen je vremenski okvir boravka u zatvoru, omeđen izrečenom kaznom od strane suda. U kojoj meri je taj vremenski okvir podoban, dovoljan i fleksibilan, može se razmatrati kao zaseban problem. Ono što je suština u tom vremenski izraženom trajanju kazne, jeste da je sud smatrao da će izrečena kazna zatvora, biti dovoljna da se ostvari svrha kažnjavanja, odnosno da nakon penitensijarnog tretmana, osuđeni neće vršiti nova krivična dela.

1. KAZNA ZATVORA

Kazna zatvora se izriče u sudskom postupku, donošenjem pravnosnažne presude, a sastoji se u ograničavanju slobode kretanja učiniocu krivičnog dela (Ignjatović, 2010:13). Sagledavajući vrste kazni koje su propisane u Srbiji, može se reći da je kazna zatvora najstroža u okviru našeg krivičnog sistema. Prema Krivičnom zakoniku Republike Srbije (KZRS)¹, kazna zatvora se može izreći samo kao glavna kazna (čl. 44., st. 1), te ne može biti kraća od trideset dana niti duža od dvadeset godina (čl. 45., st. 1). Izuzetno, u Srbiji, za najteža krivična dela i za najteže oblike teških krivičnih dela, može se izreći i kazna zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina (čl. 45., st. 3).

U našem zakonodavstvu se koristi sistem relativno određenih kazni. Za svako krivično delo propisana je kazna u određenim rasponima, odnosno određuje se gornja i donja granica kazne koja se može izreći (Delić, 2010). Ovakav način propisivanja kazni, može se smatrati svrsishodnim sa aspekta poštovanja principa individualizacije, gde sud uzima u obzir sve okolnosti koje mogu biti od značaja prilikom odmeravanja kazne.

¹ "Službeni glasnik RS", br. 94/2016

2. SUDSKO ODMERAVANJE KAZNE ZATVORA KAO PREPREKA PENALNOJ REHABILITACIJI

Osnovni zadaci sudije u krivičnom postupku su pravilno utvrđivanje činjeničnog stanja i pravilno odmeravanje kazne (Bajović, 2015). U skladu sa članom 54, stavom 1, KZRS, sud, učiniocu krivičnog dela, odmerava kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to krivično delo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja, kao i olakšavajuće i otežavajuće okolnosti². U našem zakonodavstvu ne postoji taksativna lista otežavajućih, odnosno olakšavajućih okolnosti. Usled takve situacije je precizirano da sud, prilikom donošenja odluke, u obzir mora uzeti sve okolnosti koje mogu biti od uticaja na dužinu izrečene kazne. To se naročito odnosi na stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike, držanje nakon učinjenog krivičnog dela, odnos prema žrtvi i druge okolnosti, koje se odnose na ličnost učinioca (čl. 54., st.1.).³

Sudijama je tako ostavljena mogućnost da, po slobodnom uverenju, odlučuju da li će određenu okolnost posmatrati kao olakšavajuću ili otežavajuću. Đurđević (2004:762) navodi da bi sudija morao odmeriti kaznu na taj način, da bi istom takvom ocenom, istih činjenica, istu kaznu mogao odmeriti svaki drugi sudija. Međutim, ostaje otvoreno pitanje da li je to zaista uvek slučaj ili lična svojstva sudija, zajedno sa široko postavljenim ovlašćenjima, dovode do situacije u kojoj bi različite sudije istu krivičnu stvar procenjivale i presuđivale na različit način, što bi dovelo do nejednakosti građana u krivičnom postupku (Petrović, 2017).

Evidentno je da zakonski okviri i sudsko odmeravanje kazne, uz sve slabosti slobodnog sudijskog uverenja (Petrović, 2017), mogu uticati i na planiranje programa penitencijarne rehabilitacije. Neadekvatno planiranje i primena programa rehabilitacije u zatvorima, odnosno nepoštovanje principa efektivnih programa (Andrews, Bonta, Hoge, 1990) neminovno dovodi do recidivizma. Dodatni problem u realizaciji zatvorskeg tretmana, predstavlja i činjenica da vreme, na koje je konkretna osoba osuđena, nije uvek u celosti posvećeno realizaciji tretmana.

3. IZRICANJE KAZNE ZATVORA U SRBIJI

S obzirom da je kazna zatvora, u našem zakonodavstvu, najstroža krivična sankcija, potrebno je sagledati u kojoj meri se sudije opredeljuju za njeno izricanje. Stoga ćemo analizirati učestalost izricanja kazne zatvora tokom prethodnog petogodišnjeg perioda. Podaci o osuđenim punoletnim licima, prema izrečenim krivičnim sankcijama, za period od 2012. do 2016. godine, preuzeti su iz Izveštaja Republičkog zavoda za statistiku (2016).

² "Službeni glasnik RS", br. 94/2016

³ "Službeni glasnik RS", br. 94/2016

Tabela 1. Izrečene krivične sankcije punoletnim licima (2012 - 2016)

Godina		2012	2013	2014	2015	2016	Svega
Krivična sankcija	Ukupno	31322	32241	35376	33189	32525	164653
Kazna zatvora	Br.	10212	11204	13026	8820	9419	52681
	%	32,6	34,8	36,8	26,6	28,9	31,9
Novčana kazna	Br.	3138	3141	3119	2722	2581	14701
	%	10,0	9,7	8,8	8,2	7,9	8,9
Uslovna osuda	Br.	17169	17152	18307	19290	17541	89459
	%	54,8	53,2	51,8	58,1	53,9	54,3
Ostalo	Br.	803	744	924	2357	2984	7812
	%	2,6	2,3	2,6	7,1	9,1	4,7

U Tabeli 1, prikazano je izricanje krivičnih sankcija prema vrsti i učestalosti za period od 2012. do 2016. godine. Usled male zastupljenosti, kućni zatvor, sudska opomena, vaspitne mere, rad u javnom interesu, oduzimanje vozačke dozvole, kao i situacije u kojima je osoba proglašena krivom, ali je oslobođena kazne, svrstane su u kategoriju "ostalo". Na osnovu prikazanih podataka zapaža se da u Srbiji dominira izricanje uslovne osude (54,3%). Nakon uslovne osude, po učestalosti izricanja, nalazi se kazna zatvora (31,9%), a potom novčana kazna (8,9%).

Prikazni podaci su u skladu sa tvrdnjom koji iznosi Jovanić (2016) da sudovi češće izriču krivične sankcije koje ne podrazumevaju direktan tretman sa osuđenima, usmeren u pravcu postizanja promene ponašanja. Isti autor (2016) ukazuje na činjenicu da se u Srbiji izriču najčešće one zatvorske kazne, koje bismo uslovno mogli nazvati kraćim kaznama. Prosečno procentualno učešće kratkih kazni, do tri godine zatvora, u sumi izrečenih zatvorskih kazni se kreće oko 90% u periodu od 2011. do 2015. godine. Autor (2016) zapaža da je učešće izrečenih zatvorskih kazni u trajanju do šest meseci, u svakoj posmatranoj godini, oko 50%, u sumi kratkih kazni zatvora do tri godine. Istovremeno, dovodi u pitanje opravdanost učestalog izricanja kratkih zatvorskih kazni i pored postojanja formalnih preduslova za izricanje alternativnih krivičnih sankcija, koje ne podrazumevaju upućivanje osuđenog u zatvorske uslove. Stoga Jovanić (2016) postavlja pitanje da li je realno prihvatiti stav sudova da su baš svi oni koji su na tako kratke kazne zatvora osuđeni, zaista nepodobni, visokorizični, opasni po javnu bezbednost, nepopravljivi van zatvora i da za njih nema alternative sem slanja u zatvor?

4. CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je ustanovljavanje razlika u pojedinim karakteristikama osuđenih na kratke i duge kazne zatvora. Zadaci istraživanja usmereni su na sagledavanje i komparaciju izvesnih socijalno-demografskih, kriminoloških i penoloških karakteristika uzorka, ustanovljenih u opservacionoj fazi izvršenja kazne zatvora.

Za prikupljanje podataka korišćeni su Upitnik za procenu rizika za osuđene na kaznu zatvora do i tri godine i Upitnik za procenu rizika, kapaciteta i potreba za osuđene na kaznu zatvora preko tri godine. Reliabilnost primenjenih instrumenata procene

pokazala se na prihvatljivom nivou (Cronbach's $\alpha=0,713$). Sagledavanjem karakteristika koje se ispituju upitnicima, primenom hi-kvadrat testa (χ^2 test), imali smo mogućnost poređenja i ustanovljavanja sličnosti i razlika osuđenih na duge i kratke zatvorske kazne.

5. UZORAK ISTRAŽIVANJA

Uzorak istraživanja su činili osuđeni (ukupno 271), koji su bili na izvršenju zatvorske kazne u OZ Užice (68), KPZ Padinska Skela (53) i KPZ Sremska Mitrovica (150).

Svesni relativnosti kategorizacije zatvorske kazne kao kratkotrajne ili dugotrajne, više operacionalno, kategorizovali smo osuđene na kratke i duge zatvorske kazne, vodeći se zakonskom argumentacijom da se, umesto zatvorske kazne do tri godine, može izreći alternativna krivična sankcija. Dodatni argument za odabir kriterijuma klasifikacije na kratke i duge zatvorske kazne je opredeljenje Uprave za izvršenje krivičnih sankcija koja u Direktivi Ministarstva pravde i državne uprave (2013) određuje da će se Upitnik za procenu rizika primenjivati prema osuđenima na kaznu zatvora do i tri godine, a Upitnik za procenu rizika, kapaciteta i potreba prema osuđenima na kaznu zatvora preko tri godine. Na taj način smo formirali dva poduzorka. Poduzorak osuđenih na kratke zatvorske kazne (do i tri godine zatvora) činili su osuđeni iz KPZ Padinska Skela i OZ Užice, (45%), dok su poduzorak osuđenih na duge zatvorske kazne (preko tri godine zatvora) činili osuđeni iz KPZ Sremska Mitrovica (55%).

5.1. Struktura uzorka u odnosu na vreme provedeno u pritvoru

Pritvor, kao mera u krivičnom postupku, uračunava se u ukupno vreme kazne i "otima" deo vremena zatvorskim stručnjacima za primenu rehabilitacionih postupaka (Jovanić, 2012). Neretko, usled vremena provedenog u pritvoru, otežano je upoznavanje karakteristika osuđenih, a vreme koje osuđeni provede na izvršenju kazne, nije dovoljno za realizaciju tretmana i praćenje nastalih promena (Petrović, 2017).

Tabela 2. Dužina trajanja pritvora

Dužina kazne	Bez pritvora	Pritvor			Svega
		Do jedne trećine	Od jedne trećine do dve trećine	Preko dve trećine	
Do i tri godine	57,9%	27,7%	9,4%	5,0 %	100,0%
Preko tri godine	-	82,6%	17,4%	-	100,0%

Primetno je da osuđeni provode (Tabela 2), često, znatan deo kazne u pritvoru. Potrebe osuđenih za tretmanom, zajedno sa dužinom trajanja pritvora, kada je reč o kratkim kaznama, ukazuju na činjenicu da se, na planu promene osuđenog, može malo postići u zatvoru. Dodatna činjenica koja usložnjava problem, je da, nakon dve trećine izvršene kazne, osuđeni ima pravo da podnese molbu za dodelu uslovnog otpusta. Na taj način nastaje situacija da, određen broj osuđenih, ukoliko duže boravi u pritvoru, odmah ili u vrlo kratkom roku nakon dolaska na izvršenje kazne,

stiže formalnu mogućnost za uslovni otpust. U ovakvim uslovima, kazna se svodi na relativno kratkotrajan boravak osuđenog u zatvoru, bez tretmana i mogućnosti promene.

Sa druge strane, problem izvršenja dugih kazni zatvora, povlači pitanja većeg stepena obezbeđenja, kontrole i nadzora, preusmeravanja aktivnosti na izolaciju i segregaciju, dok se rehabilitaciono-tretmanske aktivnosti stavljaju u drugi plan. S obzirom da su osuđeni na duže zatvorske kazne, ujedno i počinioci težih krivičnih dela, često sa visokim stepenom rizika po bezbednost osoblja zatvora, drugih osuđenih i sebe, agresivni, sa poremećajima ličnosti, pripadnici organizovanih kriminalnih grupa, izvesna doza nepoverenja i konstantne strepnje od mogućih ekcesa, bekstva ili nereda, opredeljuje zatvorske vlasti da se orijentišu na segregaciju i izolaciju, uz nedovoljno posvećivanje specifičnim tretmanskim potrebama ove kategorije osuđenih (Jovanić, 2004). Kazna zatvora, lišena tretmana, orijentisana samo na kaznu, ne dovodi do promene u ponašanju, što najčešće ima za posledicu ponovno vršenje krivičnih dela po izlasku iz zatvora (Mejovšek, 1992).

5.2. Struktura uzorka u odnosu na recidivizam

Jovanić (2010) navodi da se recidivizam doživljava kao neuspeh preduzetih mera na specijalno-preventivnom nivou. Da se na planu promene osuđenih postiže malo, ukazuju i podaci o recidivizmu osuđenih (Tabela 3).

Tabela 3. Recidivizam

Recidivizam	Dužina kazne	
	Kratke kazne	Duge kazne
Legalni recidivizam	70,2%	66,6%
Penalni recidivizam	48,8%	54,7%

Prikaz procentualnog učešća osuđenih (Tabela 3), u odnosu na činjenicu da li su legalni, odnosno penalni recidivisti, pokazuje da je neuspeh prethodnog kažnjavanja očigledan. Primenom χ^2 testa, nisu ustanovljene statistički značajne razlike upoređivanih kategorija osuđenih, što znači da su podjednako recidivisti, bez obzira na dužinu izrečene kazne. Podaci o stopi prosečnog nacionalnog američkog recidivizma (Wormith et al., 2007) pokazuju da su dve trećine otpuštenih osuđenih iz petnaest država SAD u 1994. godini bili ponovo uhapšeni u toku od tri godine, a većina je ponovo osuđena na zatvorsku kaznu

5.3. Struktura uzorka u odnosu na procenjen nivo rizika

Martinsonova tvrdnja da "ni jedan program ne funkcioniše" doživljena je kao snažan udarac za zatvorsku rehabilitaciju i od tada se istraživaci trude da dokažu da ipak to nije tako (Hanley, 2002). Prikupljeno je obilje podataka o efektivnoj praksi zatvorskih tretmana. Jedan od najznačajnijih rezultata govori o principima rizika. Princip rizika u sebi sadrži dva bitna elementa. Prvi govori da se svako ponašanje može predvideti, odnosno da faktori rizika imaju prediktivnu funkciju. Drugi govori

da se intenzivan tretman treba ograničiti samo na visoko rizične prestupnike (Paparozzi, Gendreau, 2005). U skladu sa navedenim pricipom, sagledali smo kako se distribuira ispitivani uzorak prema procenjenom nivou rizika recidivizma.

Tretman obuhvata primenu planiranih metoda, tehnika i postupaka, koje se preduzimaju sa ciljem da osuđeni usvoji društveno prihvatljiv sistem vrednosti i ovlada veštinama za uspešno uključivanje u zajednicu, kako ne bi ponovo vršio krivična dela (čl. 6).⁴ Vrsta i intenzitet tretmana koji bi trebalo primeniti, zasniva se na proceni rizika recidivizma, koja se vrši prilikom dolaska osuđenog na izvršenje kazne zatvora. U Tabeli 4 je prikazan procenjen nivo rizika kod osuđenih.

Tabela 4. Procenjen nivo rizika

Dužina kazne	Procenjen nivo rizika			
	Nizak	Srednji	Visok	Svega
Kratke kazne	46,3%	42,1%	11,6%	100,0%
Duge kazne	38,7%	39,3%	22,0%	100,0%

Zapaža se da je (Tabela 4), kod više od polovine osuđenih, procenjen srednji i visok nivo rizika recidivizma, s tim da je srednji i visok rizik češći u populaciji osuđenih na duge kazne. To iziskuje intenzivniji rehabilitacioni tretman. Primenom χ^2 testa, nisu ustanovljene statistički značajne razlike upoređivanih kategorija osuđenih, što znači da su osuđeni podjednako distribuiraju prema nivou rizika, bez obzira na dužinu izrečene kazne. Prikazani rezultati mogu se uporediti sa rezultatima istraživanja (Howard, Clark, Garnham, 2006) tokom evaluacije OASys instrumenta. Navedeni autori (2006) iznose podatak da je, mereno istim instrumentom u Engleskoj i Velsu (OASys) ustanovljena slična distribucija rizika kod osuđenih (36% niskorizičnih, 44% sa srednjim stepenom rizika i 20% visokorizičnih).

6. (NE)USPEH ZATVORSKOG TRETMANA

Nakon opservacije i ustanovljavanja karakteristika osuđenih, rizika, kapaciteta za promenom i potreba za tretmanom, pristupa se planiranju programa postupanja. U narednoj fazi trebalo bi realizovati tretman, u skladu sa utvrđenim programom postupanja. Međutim, situacije su različite u slučaju osude na dugu ili kratku kaznu zatvora. Vremensko trajanje kazne zatvora uslovljava, manju ili veću, mogućnost da se planirani program postupanja i sprovede. Već navedeni problem dugog boravka u pritvoru, takođe obesmišljava preduzimanje tretmanskih aktivnosti, naročito kod kratkotrajnih kazni zatvora. Problem deprivacija u zatvorskim uslovima dodatno otežava tretmanske napore (Jovanić, 2014a; Ilijić, 2014).

Na (ne)uspeh zatvorskog tretmana mogu uticati faktori, koji proističu iz neprilagođenosti sistema da adaptira organizaciju izvršenja zatvorske kazne posebnostima osuđenih, kao što su starost (Jovanić, 2014; Jovanić, Ilijić, 2015),

⁴ Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 66/2015.

invaliditet (Jovanić, 2013; Jovanić, Ilijić, 2015b) i zdravstveni problemi (Jovanić, Ilijić, 2016), što ponekad može imati za posledicu i smrt osuđenih (Jovanić, Ilijić, Mitrović, 2016). Lične karakteristike osuđenih, počev od nivoa obrazovanja i rešavanja obrazovnih potreba (Ilijić, Pavićević, Glomazić, 2016; Jovanić, Ilijić, 2015a; Odović, Žunić- Pavlović, Jovanić, 2014), preko postojanja zavisnosti od psihoaktivnih supstanci (Ilijić, Jovanić, 2015; Jovanić, 2017), takođe su izazov u zatvorskom tretmanu. Otpori osuđenih prema različitim normama i autoritetima u zatvoru, dovode do reakcije zatvorskih uprava, izricanjem disciplinskih kazni (Ilijić, Jovanić, 2014), što za posledicu može dovesti do uskraćivanja mogućnosti dodele uslovnog otpusta, time i do gubitka motivacije osuđenog da se uključi u proces tretmana (Jovanić, Petrović, 2017).

7. RAZLIKE U KARAKTERISTIKAMA OSUĐENIH

Rezultati sprovedenog istraživanja ukazuju na postojanje statistički značajnih razlika među osuđenima na duge i kratke kazne, u odnosu na: stepen obrazovanja; zaposlenje pre dolaska u zatvor; socijalne kontakte; socijalnu integraciju; pripadnost kriminalnoj grupi; sklonost nasilničkom ponašanju; motive izvršenja krivičnog dela; odnos prema krivičnom delu; odnos prema kazni; primarnu klasifikaciju; odnos ka autoritetima, odnos prema društvenoj zajednici; otpor prema zatvorskom osoblju; postojanje kriminalnih stavova i poremećaj ličnosti. U narednom delu rada ćemo prikazati neke od karakteristika za koje je ustanovljeno postojanje statistički značajne razlike između osuđenih na kratke i duge zatvorske kazne, a koje se čine najznačajnijim sa aspekta primene zatvorskog tretmana.

7.1. Obrazovanje

Obrazovni nivo osuđenih je jedan od dinamičkih faktora recidivizma (Makarios, Steiner, Travis, 2010; Millie, Erol, 2006; Žunić-Pavlović, 2004). Stoga veći broj autora (Ilijić, Pavićević, Glomazić, 2016; Jovanić, Ilijić, 2015a; Odović, Žunić-Pavlović, Jovanić, 2014), ukazuje na važnost obrazovanja osuđenih u zatvorskom tretmanu.

Tabela 5. Obrazovni nivo osuđenih

Obrazovni nivo	Dužina kazne					
	Kratke kazne		Duge kazne		Ukupno	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Osnovna škola	42	34,7	51	34,0	93	34,3
III stepen srednje škole	31	25,6	-	-	31	11,4
IV stepen srednje škole	40	33,1	86	57,3	126	46,5
Viša škola/fakultet	8	6,6	13	8,7	21	7,7
Ukupno	121	100,0	150	100,0	271	100,0

Zapaža se (Tabela 5) da jedna četvrtina osuđenih na kratke kazne ima treći stepen stručne spreme, dok ni jedan osuđeni na duge kazne ne pripada ovoj kategoriji. Približno isti broj osuđenih u poduzorcima ima završenu osnovnu školu, dok je

četvrti stepen stručne sprema učestaliji kod osuđenih na duge zatvorske kazne. Takođe, veći broj osuđenih na duge kazne ima završenu višu školu, odnosno fakultet. Ovakva raspodela je uslovlila i postojanje statistički značajne razlike između osuđenih na kraće i duže zatvorske kazne ($\chi^2=47,293$; $df=3$, $p<0,001$).

U Evropskim zatvorskim pravilima naglašava se da zbog uočenog obrazovnog deficita, treba posvetiti posebnu pažnju obrazovanju osuđenih gde se u čl. 28.1 kaže da svaki zatvor treba da nastoji da svim osuđenim omogućujući pristup obrazovnim programima koji su što je moguće sveobuhvatniji i koji zadovoljavaju njihove individualne potrebe, istovremeno vodeći računa o njihovim težnjama; a u čl. 28.2 se navodi da prioritet imaju osuđeni koji su nepismeni ili oni koji nemaju osnovno ili vokaciono obrazovanje (Knežić, Ilijić, 2016). Empirijski rezultati istraživanja ukazuju da se obrazovanju osuđenih ne posvećuje dovoljna pažnja tokom boravka u zatvoru, što može imati neopovoljan odraz na kasniju reintegraciju.

7.2. Zaposlenje

Na značaj veze između zaposlenja i kriminaliteta ukazuje se (Bushway, 2003) isticanjem da su mnogi osuđeni bili odsečeni od legalnog sveta rada i pre dolaska u zatvor. Isti stav dele i drugi autori (Saylor, Gaes, 1997) koji ukazuju da su osuđeni imali lošu istoriju rada tokom pet godina pre zatvaranja. Osuđeni u zatvorima obično rade poslove koji podrazumevaju niži nivo obrazovanja, manje stručnih kompetencija, nižu plaćenost i marginalizovaniji status u društvu. Tako i kada izađu na slobodu, oni će aplicirati za iste takve poslove, jer su za njih kompetentni (Flanagan, Maguire, 1993).

Tabela 6. Zaposlenje osuđenih pre dolaska u zatvor

Zaposlenje	Dužina kazne				Ukupno	
	Kratke kazne		Duge kazne			
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Nezaposlen	64	52,9	88	58,7	152	56,2
Povremeno zaposlen	18	14,9	45	30,0	63	23,2
Poljoprivrednik	5	4,1	-	-	5	1,8
Zaposlen	31	25,6	15	10,0	46	17,0
Penzioner	3	2,5	2	1,3	5	1,8
Ukupno	121	100,0	150	100,0	271	100,0

Zapaža se (Tabela 6) da je pre dolaska u zatvor, nezaposlenost dominantna kategorija kod oba poduzorka. U grupi osuđenih na duge kazne češće su povremeno zapošljavani u odnosu na osuđene na kratke kazne. S druge strane, veći broj osuđenih (25,6%) na kratke kazne je bilo zaposleno pre dolaska u zatvor u odnosu na 10% osuđenih na duge kazne. U grupi osuđenih na duge zatvorske kazne ne postoji ni jedan osuđeni koji je poljoprivrednik, dok kod kratkih kazni poljoprivrednika ima 4,1%. Ovakva raspodela je uslovlila i postojanje statistički značajne razlike između osuđenih na kraće i duže zatvorske kazne ($\chi^2=23,289$; $df=4$, $p<0,001$). Problemi nezaposlenosti, pronalaženja i ostanka na poslu, rada na nisko plaćenim, jednostavnijim i poslovima sa niskim stepenom društvenog vrednovanja, prisutni su u većini savremenih društava, naročito nezapošljavanje osuđenih nakon izlaska iz

zatvora, što ukazuje na potrebu organizovanog sistemskog pristupa države u rešavanju tih problema, bilo kroz davanja subvencija poslodavcima koji upošljavaju bivše osuđene, bilo kroz programe samozapošljavanja i ublažavanja retributivnih stavova javnosti prema bivšim osuđenim osobama (Jovanić, 2017a).

7.3. Socijalna integracija

Problem socijalne integracije pre osude na zatvorsku kaznu predstavlja posebnu celinu, čiji kvalitet je ustanovljen primenom instrumenata procene rizika. Prema Uputstvu za primenu upitnika za procenu rizika osuđenih (Uputstvo), koje je sastavni deo Pravilnika o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica⁵, socijalna integracija može biti: zadovoljavajuća, otežena i bez kontakta.

Tabela 7. Socijalna integracija

Socijalna integracija	Dužina kazne				Ukupno	
	Kratke kazne		Duge kazne			
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Zadovoljavajuća	65	53,7	65	43,3	130	48,0
Otežana	52	43,0	67	44,7	119	43,9
Bez kontakta	4	3,3	18	12,0	22	8,1
Ukupno	121	100,0	150	100,0	271	100,0

Zapaža se (Tabela 7) da osuđeni, na kratke kazne najčešće imaju zadovoljavajuću socijalnu integraciju (53,7%), dok osuđeni na duge kazne najčešće imaju otežanu socijalnu integraciju (44,7%). Osuđeni na duge kazne, češće od osuđenih na kratke kazne, nemaju socijalne kontakte (12%). Ovakva raspodela je uslovila i postojanje statistički značajne razlike između posmatranih poduzoraka ($\chi^2=7,786$; $df=2$, $p=0,020$). Problem socijalne integracije i reintegracije po izlasku iz zatvora dolazi do izražaja usled fluktuacije osuđenih. Na primer, oko 1.600 osoba dnevno u SAD ponovo, izlaskom iz zatvora, ulazi u zajednice u kojima su živeli, istekom kazne ili po osnovu uslovnog otpusta. Oko 95% osuđenih koji izađu na slobodu, vraća se u zajednice iz kojih su otišli u zatvor. Samim tim povećava se i značaj procesa njihove reintegracije (Travis, Lawrence, 2002).

7.4. Pripadnost kriminalnoj grupi

Kriminalne grupe utiču na institucionalnu i javnu bezbednost (Wilkinson, Delgado, 2006), jer učestali kontakti sa osobama koje su sklone kriminalu, doprinose povećanju znanja na koji način sprovesti kriminalne aktivnosti. Nastavak udruživanja u zatvoru doprinosi stvaranju nove mreže kriminalnih prijatelja (Dooley, Seals, Skarbek, 2014). Članovi kriminalnih grupa u zatvorima sabotiraju

⁵ "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 66/2015

rehabilitacione programe, te postavljaju ilegalne aktivnosti kao prioritete (Winterdyk, Ruddell, 2010).

Tabela 8. Pripadnost kriminalnoj grupi

Pripadnost kriminalnoj grupi	Dužina kazne				Ukupno	
	Kratke kazne		Duge kazne			
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Da	24	19,8	115	76,7	139	51,3
Ne	97	80,2	35	23,3	132	48,7
Ukupno	85	100,0	36	100,0	271	100,0

Podaci prikazani u Tabeli 8 ukazuju na činjenicu da su osuđeni na duge kazne zatvora dominantno uključeni u kriminalne grupe (76,7%), dok je kod osuđenih na kratke kazne u malom broju slučajeva (19,8%) prisutno udruživanje u kriminalne grupe. Ovakva raspodela je uslovljena i postojanje statistički značajne razlike između osuđenih na kraće i duže zatvorske kazne ($\chi^2=86,585$; $df=1$, $p<0,001$). Problem uključenosti u kriminalne grupe opterećuje održavanje reda i discipline, tako se navodi da u Teksasu, 80% nasilnih prekršaja u zatvorima počine osuđeni koji su uključeni u kriminalne grupe (Fong, Vogel, Buentello, 1992).

O obimu tog problema govore podaci da u SAD, članovi kriminalnih grupa čine 18% osuđenih koji izvrše oko 43% nasilnih disciplinskih prestupa u zatvoru (Olson, Dooley, Kane, 2004). Karakterišu ih nizak obrazovni nivo, nezasnivanje bračnog odnosa i roditeljstva, činjenje niza krivičnih dela, što sugerise na postojanje kriminalne karijere.

Takav način života rezultira odsustvom zaposlenja, sklonošću korišćenja droga i alkohola i čestim nasilnim ponašanjem, a nastavak udruživanja u zatvoru doprinosi stvaranju nove mreže kriminalnih prijatelja (Dooley, Seals, Skarbek, 2014).

Učešće u kriminalnoj grupi visoko korelira i sa recidivizmom po izlasku iz zatvora (Huebner, Varano, Bynum, 2007). Sve navedeno ukazuje na potrebu uvođenja intenzivnih i specijalizovanih programa postupanja prema osuđenima za koje je utvrđeno da su pripadnici kriminalnih grupa, što implicira i izricanje dugovremenih kazni, kako bi se omogućio vremenski okvir za sprovođenje adekvatnog korektivnog tretmana.

7.5. Sklonost nasilničkom ponašanju

Procena rizika nasilništva treba da bude karakteristika osuđenog koja će biti razmatrana prilikom donošenja odluke o odmeravanju kazne i odluke o vrsti i intenzitetu tretmana (Campbell, French, Gendreau, 2009). U ovom istraživanju, u kategoriju koja ima sklonost nasilničkom ponašanju, svrstani su osuđeni koji su, dva ili više puta, ispoljili nasilno ponašanje, što ukazuje na postojanje nasilničkog obrasca ponašanja.

Tabela 9. Sklonost nasilničkom ponašanju

Sklonost nasilničkom ponašanju	Dužina kazne				Ukupno	
	Kratke kazne		Duge kazne		Br.	%
	Br.	%	Br.	%		
Ne	62	51,2	-	-	62	22,9
Da	59	48,8	150	100,0	209	77,1
Ukupno	121	100,0	150	100,0	271	100,0

Kod svih osuđenih na duge kazne ustanovljena je sklonost nasilničkom ponašanju, dok je u grupi osuđenih na kratke kazne približno jednak broj onih koji su skloni i koji nisu skloni nasilničkom ponašanju (Tabela 9). Ovakva raspodela je uslovlila i postojanje statistički značajne razlike između osuđenih na kratke i duge zatvorske kazne ($\chi^2=99,660$; $df=1$, $p<0,001$).

Raširenost i ozbiljnost problema nasilja u zatvorima nije ekskluzivna pojava samo na našim prostorima. U godišnjem izveštaju Glavnog inspektorata (2017) koji se bavi nadzorom nad radom zatvora u Engleskoj i Velsu, saopštava se da je nivo nasilja znatno porastao od njihove poslednje inspekcije, te da je nasilje nad osobljem najviše povećano. To je dovelo do učestalijeg osećanja nesigurnosti kod osuđenih, tako da u zatvoru u Lidsu, procenat osuđenih koji je izjavio da se oseća nebezbedno se utrostručio, od 10 do 31%. Porast nasilja je zabrinjavajući i nastavlja uzlazni trend. Stoga su upućene preporuke da se organizaciono redukuje nasilje u 21 od 35 zatvora za odrasle osuđene u Engleskoj i Velsu (HM Chief Inspector of Prisons for England and Wales, 2017).

7.6. Motiv izvršenja krivičnog dela

Prema Uputstvu⁶, u kategoriju "bez motiva" su svrstana ona krivična dela učinjena iz nehata i situaciona krivična dela. U kategoriju "sa jasnim motivom" su svrstana krivična dela izvršena sa umišljajem za sticanje materijalne koristi, ali bez upotrebe sile prilikom izvršenja. U kategoriju "sa jasnim motivom bez obzira na posledice" svrstana su krivična dela izvršena sa umišljajem za sticanje imovinske koristi, bez obzira na posledice i krivična dela sa elementima nasilja.

Tabela 10. Motiv izvršenja krivičnog dela

Motiv izvršenja krivičnog dela	Dužina kazne				Ukupno	
	Kratke kazne		Duge kazne		Br.	%
	Br.	%	Br.	%		
Bez motiva	17	14,0	65	43,3	82	30,3
Sa jasnim motivom	55	45,5	41	27,3	96	35,4
Sa jasnim motivom bez obzira na posledice	49	40,5	44	29,4	93	34,3
Ukupno	121	100,0	150	100,0	271	100,0

⁶ Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 66/2015.

Prikazni podaci (Tabela 10) ukazuju na činjenicu da je u strukturi osuđenih na kratke kazne najmanje učešće onih (14%) koji su krivično delo učinili bez motiva, dok je približno isti broj osuđenih koji su krivično delo učinili sa jasnim motivom i sa jasnim motivom bez obzira na posledice. S druge strane, osuđeni na duge kazne, češće vrše krivična dela bez motiva (43,3%), dok je približno jednak broj njih učinio krivična dela sa jasnim motivom i sa jasnim motivom bez obzira na posledice. Ovakva raspodela je uslovlila i postojanje statistički značajne razlike između posmatranih poduzoraka ($\chi^2=27,621$; $df=2$, $p<0,001$).

Postojanje veze između motiva i vrste krivičnih dela objašnjava i jedno istraživanje na ovdašnjim prostorima (Dinić i sar, 2016) kojim se ukazuje da agresivni osuđeni češće pribegavaju manipulaciji i obmanama kroz patološko laganje i to u meri koja ih čini socijalno neadaptiranim. Ovakav vid ponašanja ima za cilj dobijanje i ostvarivanje materijalne koristi, pri čemu se karakteriše kršenjem moralnih (i zakonskih) principa. Osuđeni iz klase agresivnih, češće su počinioci krivičnih dela protiv imovine, najčešće krađe, za čije izvršenje je karakteristično navedeno ponašanje (Dinić i sar, 2016).

7.7. Odnos prema krivičnom delu

Prema Uputstvu⁷, osuđeni su razvrstani u tri kategorije. U okviru kategorije "kaje se", nalaze se osuđeni koji su prihvatili krivicu i preduzeli određene radnje u cilju naknade štete, pomirenja ili izvinjenja žrtvi. U kategoriji "delimično se kaje" nalaze se osuđeni koji samo na verbalnom nivou izražavaju kajanje. U kategoriji "ne izražava kajanje", nalaze se osuđeni koji ni na verbalnom nivou ne ispoljavaju kajanje.

Tabela 11. Odnos prema krivičnom delu

Odnos prema krivičnom delu	Dužina kazne				Ukupno	
	Kratke kazne		Duge kazne			
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Ne kaje se	22	18,2	38	25,3	60	22,1
Delimično se kaje	36	29,8	75	50,0	111	41,0
Kaje se	63	52,0	37	24,7	100	36,9
Ukupno	121	100,0	150	100,0	271	100,0

Više od polovine (52%) osuđenih na kratke kazne zatvora se kaje zbog učinjenog krivičnog dela, dok se polovina osuđenih na duge kazne zatvora delimično kaje. Četvrtina osuđenih na duge kazne, kaje se zbog učinjenog krivičnog dela, dok je približno slična situacija u posmatranim poduzorcima što se tiče odsustva kajanja za učinjeno krivično delo. Ovakva raspodela je uslovlila i postojanje statistički značajne razlike između posmatranih poduzoraka ($\chi^2=21,877$; $df=2$, $p<0,001$). Moguća

⁷ " Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 66/2015.

objašnjenja povezanosti odnosa prema krivičnom delu i karakteristika ličnosti ponuđena su takođe u istraživanju (Dinić i sar., 2016) u kom se razlikovanje osuđenih čini u odnosu na postojanje psihopatije i neuroticizma. Takve karakteristike kod osuđenih povezuju se sa spremnošću za upuštanje u emocionalnu manipulaciju, ali ne i sa samopercepcijom da se to zaista i čini. Navodi se da će se sekundarne psihopate pre upustiti u manipulativno ponašanje usled impulsivne tendencije za antisocijalnim ponašanjem, bez razmišljanja o posledicama takvog ponašanja, dok primarne psihopate to čine promišljenije. Ajtemi skala kojima su se poslužili Dinić i saradnici (2016) upućivali su na indikatore poput iskorišćavanja drugih, lažnog predstavljanja, šarmiranja, gubitka kontrole i uživanju u opasnostima koji su više u vezi sa patološkim životnim stilom i antisocijalnim ponašanjem. Navedeni autori (2016) takođe ističu značaj uočavanja razlika osuđenih prema pojedinim karakteristikama ličnosti, pre svega zbog mogućnosti primene različitih tretmana. Kod agresivnih se preporučuju bihejvioralni tretmani koji uključuju savladavanje strategija kontrole ponašanja, a kod emocionalno stabilnih preporučuju se kognitivno-bihejvioralni tretmani. Oni podrazumevaju učešće u rešavanju životnih problema koje ih dovode do kriminalnog ponašanja.

7.8. Odnos prema kazni

Prema Uputstvu⁸, osuđeni su razvrstani u tri kategorije: one koji prihvataju kaznu (prihvataju vrstu i visinu izrečene kazne), delimično prihvataju (na verbalnom nivou prihvataju kaznu, ali izbegavaju njeno izvršenje, opravdavaju počinjeno delo, umanjuju sopstvenu odgovornost i smatraju da je kazna neadekvatno odmerena) ili ne prihvataju kaznu (aktivno izbegavanje izvršenja kazne, neprihvatanje krivice i pokazivanje jasnog otpora prema izvršenju kazne).

Tabela 12. Odnos prema kazni

Odnos prema kazni	Dužina kazne				Ukupno	
	Kratke kazne		Duge kazne			
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Prihvata kaznu	49	40,5	46	30,7	95	35,1
Delimično prihvata kaznu	57	47,1	64	42,7	121	44,6
Ne prihvata kaznu	15	12,4	40	26,6	55	20,3
Ukupno	121	100,0	150	100,0	271	100,0

Zapaža se (Tabela 12) da osuđeni na duge kazne češće ne prihvataju kaznu, u odnosu na osuđene na kratke kazne zatvora, koji najčešće (47,1%) delimično prihvataju izrečenu kaznu. Osuđeni na kratke kazne u malom broju slučajeva (15) ne prihvataju kaznu koja im je izrečena. Ovakva raspodela je uslovlila i postojanje statistički značajne razlike između posmatranih poduzoraka ($\chi^2=8,861$; $df=2$, $p<0,05$). Prihvatanje kazne nije automatski preduslov za aktivno prihvatanje korektivnog tretmana, ali svakako predstavlja očekivanje službenika tretmana da će otpor prema

⁸ Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 66/2015.

rehabilitaciji biti manji nego kod osuđenih koji ne prihvataju kaznu. Neprihvatanje kazne veći je problem s obzirom da osuđeni sa takvim stavom izražavaju i otpor prema nastojanjima zatvorskih stručnjaka da ih uključe u program postupanja. Najčešće znači nespремnost da se prihvati postojanje problema u sopstvenom ponašanju, a time i odsustvo uvida u potrebu za samopromenom kod osuđenih koji smatraju da su nepravедno osuđeni.

7.9. Odnos ka autoritetu

Prema Uputstvu⁹, osuđeni su razvrstani u tri kategorije. Zadovoljavajući odnos ka autoritetu podrazumeva da osuđeni pre dolaska u zatvor nije imao negativne interakcije sa autoritetima. Delimično zadovoljavajući podrazumeva ispoljavanje straha ili otpora prema autoritetu. Kategorija "nezadovoljavajući" podrazumeva postojanje sukoba sa autoritetima i neprijateljski odnos.

Tabela 13. Odnos ka autoritetu

Odnos ka autoritetu	Dužina kazne				Ukupno	
	Kratke kazne		Duge kazne			
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Zadovoljavajući	29	24,0	48	32,0	77	28,4
Delimično zadovoljavajući	78	64,5	55	36,7	133	49,1
Nezadovoljavajući	14	11,5	47	31,3	61	22,5
Ukupno	121	100,0	150	100,0	271	100,0

Na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 13 zapaža se da osuđeni na duge kazne imaju češće nezadovoljavajući odnos prema autoritetu, dok je kod osuđenih na kratke kazne primetno da najčešće imaju delimično zadovoljavajući odnos prema autoritetu. Ovakva raspodela je uslovlila i postojanje statistički značajne razlike između posmatranih poduzoraka ($\chi^2=23,686$; $df=2$, $p<0,001$). Skoro trostruko češći nezadovoljavajući odnos prema autoritetu kod osuđenih na duge kazne i skoro duplo manje učešće u kategoriji delimično zadovoljavajućeg u odnosu na osuđene na kratke kazne, potvrđuju prethodno izneta zapažanja da se ove dve grupe osuđenih značajno razlikuju po mnogim karakteristikama koje ukazuju na potrebu za intenzivnijim i specifikovanim oblicima zatvorskog tretmana prema kategoriji osuđenih na duge kazne. Time se potvrđuju i stavovi da se intenzivan tretman treba ograničiti samo na visoko rizične prestupnike (Paparozzi, Gendreau, 2005).

7.10. Kriminalni stavovi

Kriminalni stavovi predstavljaju jedan od dinamičkih faktora rizika recidivizma (Žunić-Pavlović, 2004). Ispitivano je da li postoje ili ne postoje razvijeni kriminalni

⁹ Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 66/2015.

stavovi kod osuđenih. Prema Uputstvu¹⁰ kriminalni stavovi, ukoliko postoje, mogu biti delimično i u potpunosti izraženi.

Tabela 14. Kriminalni stavovi

Kriminalni stavovi	Dužina kazne				Ukupno	
	Kratke kazne		Duge kazne			
	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Nema	37	30,6	22	14,7	59	21,8
Delimično izraženi	53	43,8	75	50,0	128	47,2
Potpuno izraženi	31	25,6	53	35,3	84	31,0
Ukupno	121	100,0	150	100,0	271	100,0

Osuđeni na kratke kazne zatvora češće nemaju kriminalne stavove, dok su kod osuđenih na duge zatvorske kazne češće delimično i potpuno izraženi kriminalni stavovi (Tabela 14). Ovakva raspodela je uslovlila i postojanje statistički značajne razlike između posmatranih poduzoraka ($\chi^2=10,372$; $df=2$, $p<0,01$). Kriminalni stavovi, kao jedan od dinamičkih faktora na kojima ima smisla raditi u pravcu promene, prisutniji su kod osuđenih na duge kazne, što daje dodatnu argumentaciju insistiranju da se, nakon utvrđivanja potreba za tretmanom, u centralnoj fazi izvršenja zatvorske kazne, primene adekvatni programi tretmana.

ZAKLJUČAK

Istraživanjem se nastojalo uočiti postojanje razlika između osuđenih na, uslovno rečeno, duge i kratke kazne zatvora. Operacionalna podela uzorka zasnovana je na zakonskim uzusima primene alternativnih sankcija umesto zatvorske kazne i na osnovu metodologije primene instrumenata procene rizika datim od strane Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Uočeno je da se u Srbiji najčešće izriču uslovne osude, a kada se izrekne kazna zatvora, u 90% slučajeva je u kraćem trajanju. Kumulativno, uz čestu primenu pritvora, premalo prostora dato je zatvorskim stručnjacima da sprovedu rehabilitacioni tretman. Dijagnostički protokoli ustanovljavaju da kod osuđenih postoje karakteristike koje ukazuju na potrebu opsežnijeg i intenzivnijeg tretmana. Ove karakteristike su prisutne kod osuđenih bez obzira na dužinu izrečene kazne zatvora. Uočeno je da je svim osuđenim na duge kazne određena mera pritvora, a kod osuđenih na kratke kazne u nešto manje od polovine slučajeva. Prečesto, za nešto što bi trebalo biti krajnja mera koja redukuje prostor rehabilitacionom tretmanu. Opaženo je prisustvo legalnog recidivizma u obe posmatrane kategorije, oko 70%, dok je penalni recidivizam nešto učestaliji kod dugih kazni. Ako bismo ovaj podatak uzeli kao meru uspešnosti prethodnog kažnjavanja i zatvaranja, pre bi se moglo govoriti o neuspehu zatvorske rehabilitacije u redukciji dinamičkih faktora rizika. Odsustvo specijalizovanih programa usmerenih na redukciju nasilničkog ponašanja, naročito kod osuđenih na duge

¹⁰ Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 66/2015.

kazne (kod kojih je ova karakteristika prisutna u 100% slučajeva), putokaz je za planiranje i sprovođenje adekvatne rehabilitacije. Neprihvatanje kazne, otpori autoritetu, kriminalni stavovi udruženi sa niskim obrazovanjem i odsustvom radnih navika, smernice su za mnoge aktivnosti koje bi se mogle sprovesti, makar kod osuđenih na duge kazne. Ukoliko nedostatak vremena kod kratkih kazni predstavlja prepreku, valjalo bi razmisliti o češćoj primeni alternativnih sankcija, uz koje bi se mogao sprovesti adekvatan individualni tretman osuđenih. Zatvorski tretman, kako je aktuelno organizovan, nije pokazao efektivnost, te nije logično ponavljati nešto što ne funkcioniše, već je potrebno suštinski raditi na dinamičkim faktorima recidivizma, a prema potrebama i mogućnostima, šire primenjivati alternativne krivične sankcije.

LITERATURA

- (1) Andrews, D., Bonta, J., & Hoge, R. (1990) Classification for Effective Rehabilitation. *Criminal Justice and Behavior*, 17(1), Pg. 19–52.
- (2) Bajović, V. (2015) Odmeravanje kazne i sporazum o priznanju krivičnog dela. *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 20(2), str. 179-193.
- (3) Bushway, S. (2003) *Employment Dimensions of Reentry: Understanding the Nexus between Prisoner Reentry and Work*. New York: Urban institute reentry roundtable, Reentry an Prison Work Programs, University Law School.
- (4) Campbell, M., French, S., & Gendreau, P. (2009) The prediction of violence in adult offenders: A meta-analytic comparison of instruments and methods of assessment. *Criminal Justice and Behavior*, 36(6), Pg. 567-590.
- (5) Cullen, F. T., Jonson, C. L., & Nagin, D. S. (2011) Prisons do not reduce recidivism: The high cost of ignoring science. *The Prison Journal*, 91(3), Pg. 48-65.
- (6) Delić, N. (2010) Zabrana (isključivanje) ublažavanja kazne zatvora u određenim slučajevima. U: Đ. Ignjatović (Ur.) *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja, tematska monografija, 4 deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 177-195.
- (7) Dinić, B., Barna, J., Trifunović, B., Angelovski, A., & Sadiković, S. (2016) Dva tipa ličnosti među osuđenima: razlike u psihopatiji, agresivnosti i krivičnim delima. *Primenjena psihologija*, 9(2), str. 199-217.
- (8) Dooley, B., Seals, A., & Skarbek, D. (2014) The effect of prison gang membership on recidivism. *Journal of Criminal Justice*, 42(3), Pg. 267-275.
- (9) Dooley, B., Seals, A., & Skarbek, D. (2014) The effect of prison gang membership on recidivism. *Journal of Criminal Justice*, 42(3), Pg. 267-275.
- (10) Đurđević, Z. (2004) Odluka o kazni - kaznenoprocena pitanja. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 11(2), str. 751-782.
- (11) Flanagan, T., & Maguire, K. (1993) A full employment policy for prisons in the United States: some arguments, estimates, and implications. *Journal of Criminal*, 21, Pg. 117-130.
- (12) Fong, R., Vogel, R., & Buentello, S. (1992) Prison gang dynamics: A look inside the Texas Department of Corrections. In: P. J. Benkos & A.V. Merlo (Ed.) *Corrections: Dilemmas and directions*. Cincinnati, OH: Anderson, pp. 57–58
- (13) Hanley, D. (2002) *Risk Differentiation and Intensive Supervision: A Meaningful Union?*. Doctoral dissertation. University of Cincinnati.
- (14) HM Chief Inspector of Prisons for England and Wales Annual Report 2016 –17. (2017) Available from: http://www.justiceinspectorates.gov.uk/hmiprisons/wp-content/uploads/sites/4/2017/07/HMIP-AR_2016-17_CONTENT_11-07-17-WEB.pdf

- (15) Howard, P., Clark, D., & Garnham, N. (2006) *An evaluation of the Offender Assessment System (OASys) in three pilots 1999–2001*. London: National Offender Management Service.
- (16) Huebner, B., Varano, S., & Bynum, T. (2007) Gangs, guns, and drugs: Recidivism among serious, young offenders. *Criminology & Public Policy*, 2, Pg. 187–222.
- (17) Ignjatović, Đ. (2010) *Pravo izvršenja krivičnih sankcija – četvrto izmenjeno i dopunjeno izdanje*. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu.
- (18) Ilijić, Lj, Pavićević, O., & Glomazić, H. (2016) Potrebe i mogućnosti obrazovanja osuđenika. *Andragoške studije*, 2, str. 75-93.
- (19) Ilijić, Lj. (2014) *Osuđeni i deprivacije: uticaj karakteristika ličnosti na intenzitet doživljavanja zatvorskih deprivacija*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (20) Ilijić, Lj., & Jovanić, G. (2014) Disciplinsko kažnjavanje osuđenih, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 33(2), str.163-176.
- (21) Ilijić, Lj., & Jovanić, G. (2015) Prisustvo i upotreba psihoaktivnih supstanci u zatvorima. U: D. Vejnović (Ur.) *Nauka, društvo, tranzicija, Tom II*. Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, i Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore "Defendologija", str. 582-593.
- (22) Jovanić, G. (2004) Problemi u izvršenju dugovremenih kazni zatvora. U: Z. Matejić-Đuričić (Ur.) *Istraživanja u defektologiji*, 4. Beograd: Defektološki fakultet, Centar za izdavačku delatnost, str. 183-196.
- (23) Jovanić, G. (2010) Krivično-pravni i penološki recidivizam osuđenih lica. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 9(2), str. 271-282.
- (24) Jovanić, G. (2012) *Standardizacija postupka uslovnog otpusta kao mera zaštite od recidiva*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- (25) Jovanić, G. (2013) Tretman osuđenih sa invaliditetom u zatvoru. U: V. Žunić-Pavlović, (Ur.) *Zbornik radova VII Međunarodnog skupa "Specijalna edukacija i rehabilitacija danas"*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 159-168.
- (26) Jovanić, G. (2014) Specifičnosti tretmana starih osoba u zatvoru. U: M. Vuković, (Ur.) *Zbornik radova VIII Međunarodnog skupa "Specijalna edukacija i rehabilitacija danas"*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 227-232.
- (27) Jovanić, G. (2014a) (Ne)sigurnost u zatvoru. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 13(2), str. 141-172.
- (28) Jovanić, G. (2016) Alternativne sankcije u neonatalnom inkubatoru. U: N. Macanović (Ur.) *Probacija i alternativne krivične sankcije – mogućnosti i perspektive*. Banja Luka: Centar modernih znanja, str. 8-23.
- (29) Jovanić, G. (2017) Mere bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i narkomana i pravo izbora osuđenog, U: O. Jović-Prlainović (Ur.) *Tematski zbornik radova "Nacionalno i međunarodno pravo – aktuelna pitanja i teme", Tom II*. Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, str. 31-52.
- (30) Jovanić, G. (2017a) *Kazni, zatvori, zaposli*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- (31) Jovanić, G., & Ilijić, Lj. (2015) Diskriminacija starih osoba u zatvorskom sistemu, U: V. Boranijašević (Ur.) *Tematski zbornik radova "Pravni sistem i zaštita od diskriminacije"*, Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, str. 157-166.

- (32) Jovanić, G., & Ilijić, Lj. (2015a) Obrazovne potrebe i edukativni tretman osuđenih. U: M. Vuković (Ur.) *IX Međunarodni skup "Specijalna edukacija i rehabilitacija danas"*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 157-168.
- (33) Jovanić, G., & Ilijić, Lj. (2015b) Položaj invalida u zatvoru. U: D. Vejnović (Ur.) *Nauka, društvo, tranzicija, Tom II*. Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, i Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Crne Gore "Defendologija", str. 554-550.
- (34) Jovanić, G., & Ilijić, Lj. (2016) Ugrožavanje zdravlja osuđenih lica. U: M. Krvavac, (Ur.) *Tematski zbornik radova, Ljudska prava-između ideala i izazova sadašnjosti*. Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, str. 471-484.
- (35) Jovanić, G., & Petrović, V. (2017) Uslovno otpuštanje u praksi okružnog zatvora i nadležnih sudova. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(1), str. 95-122.
- (36) Jovanić, G., Ilijić, Lj. & Mitrović, V. (2016) Mortalitet osoba lišenih slobode u penalnom sistemu. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 15(2), str. 141-172.
- (37) Knežić, B., & Ilijić, Lj. (2016) Stručno obrazovanje osuđenika: iskušenja nade. U S. Dizdar (Ur.), *Obrazovanje odraslih, Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu* (str. 51-72), Sarajevo: JU Centar za kulturu Kantona Sarajevo, OJ Bosanski kulturni centar Sarajevo i Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza visokih narodnih škola (dvv International), Ured u Bosni i Hercegovini.
- (38) Krivični zakonik Republike Srbije. Službeni glasnik RS, br. 94/2016.
- (39) Makarios, M., Steiner, B., & Travis, L. (2010) Examining the Predictors of Recidivism Among Men and Women Released From Prison in Ohio. *Criminal Justice and Behavior*, 37(12), Pg. 1377-1391.
- (40) Mejovšek, M. (1992) Povezanost kognitivnih i konativnih karakteristika osuđenih osoba i adaptacije na penološki tretman, *Penološke teme*, 7(1-2), str. 71-75.
- (41) Millie, A., & Erol, R. (2006) Rehabilitation and Resettlement: A Study of Prolific Offender Case Management in Birmingham, United Kingdom. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50(6), Pg. 691-710.
- (42) Ministarstvo pravde i državne uprave, Uprava za izvršenje krivičnih sankcija (2013). Direktiva o načinu rada službenika tretmana u Zavodima, procedurama u radu i izgledu i sadržaju dokumenata tokom utvrđivanja, sprovođenja i izmene programa postupanja sa licima osuđenim za krivična dela i prekršaj i načinu primene Pravilnika o tretmanu, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica. (Br. 110-00-1/13-03). Preuzeto sa www.uiks.gov.ra/images/Direktiva_24.02.2013.pdf
- (43) Odović, G., Žunić-Pavlović, V., & Jovanić, G. (2014) Profesionalno osposobljavanje kao faktor rehabilitacije osuđenih lica u ustanovama za izvršenje kazne zatvora. U: D. Kulić, & Ilić-Stošović (Ur.) *Zbornik radova, III Međunarodna naučna konferencija "Specijalna edukacija i rehabilitacija – Odrasle osobe sa invaliditetom"*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 353-366.
- (44) Olson, D., Dooley, B., & Kane, C. (2004) *The relationship between gang membership and inmate recidivism*. Springfield, IL: Illinois Criminal Justice Authority.
- (45) Pappozzi, M., & Gendreau, P. (2005) An Intensive Supervision Program that worked: Service Delivery, Professional Orientation, and Organizational Supportiveness. *The Prison Journal*, 85(4), Pg. 445-466.
- (46) Petrović, V. (2017) Izricanje kazne zatvora u Srbiji kao reakcija na zločin. U: O. Jović-Prlainović (Ur.) *Tematski zbornik radova "Nacionalno i međunarodno pravo*

- *aktuelna pitanja i teme*”, Tom II. Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, str. 111-129.
- (47) Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica. Službeni glasnik RS, br. 66/2015.
- (48) Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2015) *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude*, Bilten 617. Beograd.
- (49) Saylor, W., & Gaes, G. (1997) Training Inmates through Industrial Work Participation and Vocational and Apprenticeship Instruction. *Corrections Management Quarterly*, 1(2), Pg. 32-43.
- (50) Travis, J., & Lawrence, S. (2002) *Beyond the prison gates: The State of Parole in America*. Washington, DC: The Urban Institute.
- (51) Wilkinson, R. A., & Delgado, A. (2006) Prison gang and drug investigations: An Ohio approach. *Corrections Today*, 68(2), Pg. 36–40.
- (52) Winterdyk, J., & Ruddell, R. (2010) Managing prison gangs: Results from a survey of US prison systems. *Journal of Criminal Justice*, 38(4), Pg. 730-736.
- (53) Wormith, S., Althouse, R., Simpson, M., Reitzel, L., Fagan, T., & Morgan, R. (2007) The Rehabilitation and Reintegration of Offenders, The current Landscape and Some Future Directions for Correctional Psychology. *Criminal Justice And Behavior*, 34(7), Pg. 879-892.
- (54) Žunić-Pavlović, V. (2004) *Evaluacija u resocijalizaciji*. Beograd: Partenon.

INDIVIDUAL DIFFERENCES IN CONVICTS SENTENCED TO SHORTER AND LONGER PRISON TERMS

The paper examined individual differences in convicts sentenced to shorter and longer prison terms, as identified in the observational phase of sentence execution. The distinction was made through convict assessment and with regard to the length of prison terms. The sample consisted of the files of the convicts (271), of whom 68 were in the County jail Užice, 53 in the Correctional house Padinska Skela and 150 in the Correctional house Sremska Mitrovica. The short term sub-sample (less than three years) included convicts from Užice and Padinska Skela (121), while the long term sub-sample (more than three years) included convicts from Sremska Mitrovica. The data were gathered through the Questionnaire of the risks of the convicts sentenced to less than three years, as well as through the Questionnaire of the risks, needs and capacities of the convicts sentenced to more than three years. The reliability of the assessment instruments was acceptable (Cronbach's $\alpha=0,713$). The results have revealed the existence of statistically significant differences in numerous characteristics under scrutiny.

KEY WORDS: prison / sentence length / convict characteristics